

Николай Райнов

Сполуката

Имало едно време един момък, много работлив и сръчен; той все работел – и денем, и нощем – и все присърце вършел каквото залови, но пак не можел да изкара дори за прехрана. Върти, суче, работи – дето се казва – като вол, а все не успява. Другарите му с по-малко труд и сръчност печелили два пъти повече от него. Не му вървяло никак. Стане ли ратай в някоя къща, там идвала заедно с него несполуката: добитъкът почвал да боледува и да мре, нивите не раждали нищо, ливадите съхнели, преди да порасте тревата. Дори хората в тая къща лягали от болест, та мрели един по един. Колкото и да бил похвален и прилежен тоя момък, никой господар не го искал за свой ратай. Той почнал да работи занаят, но и там не успявал: пак идвали беди подир беди, та майсторите го пъдели. Отчаял се момъкът и един ден си рекъл:

– Не ми върви в нищо. Каквото и да заловя, колкото и да се трудя, все не успявам. По всичко се вижда, че съм човек без късмет. Никъде вече не ме искат да им работя, ами да стана, че да отида там, дето се отрежда на хората сполуката, и да попитам тоя, който определя щастieto на хората, дали все така ще живея, или ще настъпи и за мен честито време.

И той тръгнал. Вървял, вървял, отишъл много надалеч, ала не можал да научи къде се отрежда сполуката; питал когото срещне, но никой не му казал: едни само се смеели, други му се подигравали, трети свивали рамене, четвърти му казвали, че не е с ума си. На една поляна край пътя видял, че овчар пасе двеста овци. Нито една от тях не била здрава: коя куца, коя сляпа, коя келява – всички били недъгави. Момъкът съгледал овците и като ги видял все нехвели, рекъл си на ума: „Ето още един като мене. И на тоя не му върви. Двеста овци има, а ни една не е читава.“

И се отбил на поляната да се поразговори с овчаря.

– Помага бог, овчарю! – рекъл момъкът.

– Дал ти бог добро, момче – отвърнал овчарят. – Накъде си тръгнал?

– А бе, брате – почнал да му се оплаква момъкът, – откакто съм се родил, все се трудя и мъча, а пък не мога да изкарам колкото за хляба. Не ми върви – и това си е! Тръгнах най-сетне за там, дето се отрежда сполуката на хората, да питам до гроб ли все така ще ми върви, или ще дойде и за мене ред да видя сполука. Не знаеш ли, брате, накъде се намира това място, дето се дели хорската сполука?

– Не съм чувал – рекъл овчарят – за такова място. Но ако ти помогне бог да го намериш, ще те моля и за мене да попиташ. Ето, от дълги

години овчарувам; най-напред имах десет овци, а сега имам двеста, но една с една не са: коя шугава, коя сляпа, коя куца, все недъгави. Питай оня, който дели сполуките, защо е това и докога ще трае тъй.

– Ще питам – обещал момъкът и си продължил пътя.

Пак вървял, вървял, изминал сума път. Дошъл до някаква река, минал по моста и се спрял под една круша да си отпочине и да пие вода. Като седнал под крушата, тя го попитала:

– Накъде ходиш, побратиме, та си се толкова уморил?

Той разказал на крушата всичко и я попитал не знае ли къде се отреждат хорските сполуки.

– Не знам – рекла му крушата, – но ще те моля, ако намериш това място, да питаш ѝ за мене. Ето, виж ме: всяка пролет цъфтя, а не мога едно зърно да вържа. Питай, моля ти се, оня, който раздава на хората сполуките, от какво е това и докога ще бъде все тъй.

– Добре – казал момъкът, – ще попитам, само да стигна до онова място.

Починал си той, па се запътил отново. Питал, разпитвал, никой не могъл да му каже. Срещнал го на един кръстопът някакъв пътник и го заговорил:

– Накъде, побратиме, ако е рекъл господ?

Момъкът и нему разказал всичко, па го запитал не е ли чувал де се делят на хората сполуките.

– Ще ти кажа – рекъл му пътникът. – Аз тъкмо оттам ида. Хвани тоя път, по който се връщам аз, и върви все направо. По него, по него, докато стигнеш до една планина. Ще уловиш пътеката и ще се качиш навръх планината. Там има едно много широко поле, а край него – лозе. Като стигнеш там, ще видиш един старец с бяла брада, който копае лозето с две мотики: във всяка ръка държи по една мотика. Накрай лозето ще видиш колиба; влез вътре, вземи една мотика, па тръгни, та копей след стареца, но си мълчи. Само копей, колкото можеш, и нищо недей продумва, докато не те запита старецът. Работи при него, той няма да те остави гладен.

Момъкът уловил пътя, а скоро се провидяла и планината. Тръгнал по една пътека към върха. Ходи, ходи, край няма пътеката: все кърши нагоре, наляво, надясно, губи се между храсти и дървета, чупи се между скали, а върхът не се вижда. Тъй ходил дълго време, почивал си, пак ходил, докато стигнал билото. Там се отворило широко поле, а по склона се виждало лозето. Като стигнал там, наистина съзрял един белобрад старец, че копае с по една мотика и в двете си ръце. Момъкът се озърнал

насам-натам и видял колибата; влязъл вътре, намерил една ръждива мотика, взел я и се върнал в лозето, па започнал да копае след стареца. Старецът копаел толкова усърдно, че от челото му текла пот като вода. Момъкът също копаел подир него; и двамата мълчали; ни старецът продумвал дума, ни момъкът.

Когато се стъмнило, старецът си дигнал мотиките на рамо и се прибрал в колибата; и момъкът влязъл след него. Вътре било тъмно, но старецът не запалил ни свещ, ни лампа; седнали на тъмно да вечерят. Вечерята им била сух хляб и солчица; старецът ял, па дал и на момъка да яде. Вечеряли, що вечеряли, пак никой не казал дума. Гледа момъкът и се чуди: колкото и да ядат, хлябът и солта си стоят все толкова, колкото са били, когато ги сложил старецът. Ала и сега не посмял да го запита. След като повечеряли, старецът си легнал да спи; в колибата нямало ни постеля, ни завивка; той се проснал на голата земя, а за възглаве си турил двете мотики, с които копал през деня. Легнал и момъкът; и той си турил под главата мотиката. Тъкмо почнали да заспиват, откъм лозето се чул глас някъде отдалече:

– Старче! Днес умряха триста души, а се родиха триста и един: кажи, каква ще им бъде сполуката през живота?

А старецът му се отгласил:

– Както съм аз сега, тъй ще са те цял живот.

След това заспали. На сутринта още щом се съмнало, старецът взел пак двете мотики – една в тая ръка, а другата в оная – и почнал да копае лозето. Момъкът също грабнал мотиката и закопал след него. Чак до пладне копали и все си мълчали, никой никому не продумвал. Седнали да ядат; старецът ял, дал и на момъка да яде, но все не отварял уста да го запита – и оная си мълчал. Пак почнали да копаят. Момъкът се чудел на стареца: той копае с една мотика и се уморява, а старецът с две и пак не се спира да почива. Тъй работил до вечерта. Когато се мръкнало, старецът пак се прибрал в колибата, а след него влязъл и момъкът. Ала тая вечер в колибата имало запалена борина, па и самата колиба изглеждала по-наредена и угледна. И вечерята била тоя ден по-добра: не яли само сух хляб, а и малко гозбица. И сега яли, що яли, а хлябът и гозбата не намалявали. Тая вечер старецът не легнал на голата земя: момъкът видял в къта постлана тъничка постелка и нещо за завивка. Легнали да спят, а гласът откъм лозето пак се обадил:

– Хей, старче! Днес умряха триста души, а се родиха триста и един: отреди каква да им бъде съдбата!

Старецът пак рекъл:

– Както съм аз сега, така те – до гроб.

На третия ден старецът и момъкът пак копали лозето и си мълчали. Но вечерта вместо колибата имало хубава къщица, отвътре добре осветена и наредена с хубава покъщнина. Имало гозби и вино, добра трапеза. Седнал старецът, седнал и момъкът до него; яли, пили – пак не намаляло ни ястието, ни питието; ядат, пият, а то си стои все тъй, както е сложено, та се и не познава, че е ядено и пито от него. Тая вечер старецът легнал да спи на сгодно и меко легло. Щом задрямал момъкът, пак се чул откъм лозето гласът:

– Хей, старче! Днес умряха триста души, а се родиха триста и един: кажи, каква да им бъде сполуката?

И сега старецът рекъл:

– Както съм аз сега, тъй да бъдат и те, додето са живи!

И пак заспал. Тъй копал старецът лозето цяла неделя, а след него вървял да копае момъкът; все мълчали: нито старецът запитвал момъка, нито пък оня се обаждал. Всяка вечер, мръкне ли се, старецът отивал да спи все в по-хубава, богата и наредена къща, все по-вкусни и добри били ястията и питиетата, все по-меко и удобно леглото. И всяка вечер, легнал ли си, се чувал откъм лозето все тоя глас – че били умрели тоя ден триста души, а се родили триста и един; и старецът винаги отговарял, че съдбата им ще бъде цял живот такава, каквато е неговата тая вечер.

Най-сетне, в събота вечерта, като се мръкнало, старецът влязъл в едни широки дворове, а оттам – в една висока и хубава къща като дворец. Отдето минел момъкът, който ходел все подир него, навред блестяли бели мрамори, злато и сребро. Цялата къща била осветена, сякаш слънце грее в чертозите. Всичко било позлатено, украсено със скъпоценни камъни; всичко блестяло, та вземало на човека очите. По пода били постлани пъстри губери, а покъщнината била от хубава по-хубава. Седнали да вечерят на едни богати трапези, препълнени с какви ли не гозби, плодове и питиета, а съдовете били все от сребро и злато. Вечеряли, що вечеряли, а гозбите и питиетата си стояли пак неначенати. Легнали сетне да спят на едни меки постелки – само от коприна и пух, – а се завили със завивки – още по-хубави. И тая вечер се чуло някой да вика отдалече из лозето.

– Хей, старче! Днес умряха триста души, а се родиха триста и един: отреди каква ще им е сполуката.

Старецът и сега отвърнал:

– Както съм аз сега, тъй ще бъдат те чак до гроб.

На сутринта, в неделя, старецът се измил хубаво, пременил се и тръгнал да иде на църква. Тръгнал след него и сиромахът. Чак тогава старецът се обърнал, изгледал го и го запитал:

– Къде си тръгнал подире ми? Кажи ми защо си дошъл!

А сиромахът това и чакал. Разказал на стареца всичко и добавил:

– Цял живот се трудих да работя, колкото ми сили държат, а никак-ва печалба нямам: не мога и да се прехраня като света. Каза ми един човек, когото срещнах долу, на пътя, че тук се отреждала сполуката. Затова съм тръгнал много отдалече – да те моля, щом ти отреждаш на хората късмета, и за мене да помислиш. Кажи ми, какво ме чака: дали все така несретно ще живея, или ще дойдат и за мене по-честити дни?

Старецът му рекъл тогава:

– Когато дойде при мене първата вечер, видя ли каква вечеря ядох и на какво спях? Видя ли с какво се завивах – и дали имаше свещ или борина да ми светне? Ти си се родил в такава вечер, затова, колкото и да работиш, все не ще можеш да спечелиш; и да се съсипеш от работа, все ще си бъдеш тоя. Но ти имаш сполука във венчило. Иди в това и това село и поискай тая и тая мома. Ако не ти я дават, че си много беден, вречи се на баща ѝ да му шеташ три години и ще видиш, че край нея ще ти потръгне. За тия три години ще спечелиш толкова, колкото не си взел и цял живот. Тая мома е родена в четвъртата вечер, та с нея и ти ще поминеш добре. Каквото и да спечелите, за нищо недей казва: „Мое е“, ами казвай: „На жена ми е.“ Ти отсега ще печелиш с неин късмет: ако речеш за нещо, че е твое, огън ще го изгори.

Момъкът благодарил на стареца за тия думи и си тръгнал, но му дошло наум за обещанието, което дал на овчаря и на крушата, та се върнал и рекъл на стареца:

– И друго имам да те питам, дядо.

– Питай, чедо! – рекъл старецът.

– Като идех насам, видях край пътя един овчар, който си пасеше овците. Двеста овци имаше, но все болнави, куци, слепи, недъгави. Той ми заръча да те питам защо му са такива овците.

А старецът отвърнал:

– Когато дойде празник и хората заколят по някоя овца или агне, па опекаат закланото и съберат по-бедните да ги нагостят, този овчар избира най-слабото агне или някоя сляпа овца, куца или болнава. Затова му боледуват овците: додето прави тъй, не ще види в стадото си читава овца или агне. Ако иска да му се плодят здрави агнета, на празник нека избира най-добрата овца, та нея да заколи: каквато е тя, такива ще бъдат

всички, които му се родят след нея.

После сиромяхът запитал стареца и за крушата.

– Когато идех насам – рекъл той, – седнах да се отморя под една круша. Дървото е зелено, край вода е, на добра земя расте уж, а цъфти, па не връзва: ни зърно плод нямаше на клоните й. Та искам да те питам от какво е това и дали така ще цъфти, без да връзва.

– Когато минеш на връщане край крушата – рекъл му старецът, – ти си затвори очите, па мини по моста и й кажи: „Крушо, изхвърли това, което е под тебе, и ще завържеш плод!“ – но недей се обръща назад.

Като узнал всичко, което му трябвало, човекът си тръгнал. Той се върнал пак по пътя, дето го бил срещнал пътникът. Като стигнал до крушата, тя го попитала какво му е казал за нея онзи, който отрежда сполуките. Сиромяхът си затворил очите и минал по моста и чак след това рекъл, без да се обръща назад:

– Крушо, крушо! Изхвърли това, което е под тебе, ако искаш да завържеш плод!

И крушата тутакси разтърсила стъбло, напънала се и изхвърлила изпод корените си една голяма делва жълтици, па викнала на човека:

– Хей, човече! Ела вземи това, което изхвърлих!

Но той дори не се обърнал назад, а си продължил пътя. Оттогава дървото почнало да ражда круши: дотогава не могло да завърже плод, защото имало под него пари. А старецът бил поръчал на сиромаха да не се обръща – да не би да види жълтиците; защото той се бил родил през най-оскъдната вечер, та му се не падало на късмет да вземе тия пари.

По пътя момъкът видял по-натам овчаря и му казал това, което бил научил за него от стареца. Овчарят искал да му се отблагодари, като му даде една овца, ала сиромяхът не приел.

– Не ми е на късмет – рекъл той. – През сиромашка вечер съм се родил, сиромах ще живея, додето не се ожена за оная мома, която е родена в четвъртата вечер.

Оттам човекът отишъл право в селото, за което му бил казал старецът, и се главил ратай в дома на момата. Той работил три години при баща й; всичко вървяло на добре и в края на третата година бащата го оженил за дъщеря си. Оттогава сиромяхът почнал да се съвзема; работел усърдно и прилежно, работела и жена му; след година-две се сдобили с имот и забогатели, а след три-четири години станали най-богати в селото. Понеже жената била с добър късмет, и мъжът край нея печелел. Но когато и да го запитал някой за нещо от имота му, той все казвал, че не е негово, а на жена му.

– Чий е тоя кон? – питал го един съсед.

– На жена ми е.

– А оня, едрият вол?

– И той е на жена ми.

– А високата къща?

– И тя е на жена ми.

Никога за нищо не казал: „Мое е.“

Веднъж се връщал от пазар с други хора; те минавали край нивите; видели една голяма и хубава нива с узряло жито. Ама какво жито: люлеле се като някое море! Едни високи стръкове, едри и тежки класове, светли като злато. Гледали другарите му и не могли да се нагледат на нивата. Един го запитал:

– Чие е това жито?

И той се възгордял, че има такава хубава нива, каквато другите нямали, та рекъл, като забравил думите на стареца:

– Мое е.

И отведнъж нивата пламнала от единия край, сякаш с ръка подпалена. Тогава човекът се затичал досред нивата пред пламъците и рекъл.

– Боже, това, що изгоря, беше мое; а това оттук натам е на жена ми.

И пламъкът веднага угаснал.

Оттогава вече никога за нищо не казал: „Мое е.“

КРАЙ

© Николай Райнов

Сканиране, разпознаване и редакция: moosehead, 2008

Издание:

Приказки от български писатели
Издателство „Български писател“, 1981 г.
с/о Jusautor Sofia

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/8882>]